

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҚЎШМАЧИЛИК ҚИЛИШ ВА ФОҶИШАХОНА САҚЛАШ ЖИНОЯТИНИНГ АЙРИМ КРИМИНОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ

Хуррамов Равшан Хушвақтович

Қашқадарё вилояти, Шахрисабз шаҳар прокурори
xrx@mail.ru

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10650108>

ARTICLE INFO

Received: 05th February 2024

Accepted: 11th February 2024

Online: 12th February 2024

KEY WORDS

Қўшмачилик қилиш,
фоҳишахона сақлаш, жамият
ахлоқи, фоҳишабозлик,
легаллаштириш.

ABSTRACT

Ушбу мақолада жамият ахлоқини жиноят қўриқлов объекти сифатида ҳимоя қилиш зарурияти қўшмачилик ва фоҳишахона сақлаш жинояти мисоли ўрганилган. Ушбу жиноят мураккаб ижтимоий ҳодиса бўлиб, у бошқа оғир оқибатли қилмишлар, масалан, зўравонлик, тери-таносил касалликлари тарқалиши, жиний гуруҳлар ташкил этиш, гиёҳвандлик воситалари савдоси каби қўплаб жиноятлар учун детерминант ҳисобланади. Ушбу мақолада қўшмачилик ва фоҳишахона сақлашга оид суд амалиётини кўриб чиқиб, содир этувчи шахсиятига, содир этилиш шарт-шароитларига тўхталамиз, уни олдини олишга оид назарий адабиётлар ва амалиётни танқидий кўриб чиқамиз.

Ахлоқ жамиятнинг муҳим институти бўлиб, уни ҳуқуқдан ва ҳуқуқий тизимдан ажратиб бўлмайди. Ахлоқ инсон руҳий табиати маҳсулоти бўлибгина қолмай, у кишилиқ жамияти маданий қоидаларига ҳам сингиб кетган. Ҳуқуқнинг табиий ва позитивистик мазмуни ахлоқнинг жамиятнинг норматив баҳолашининг энг чуқур илдиз отган шакли сифатида кўради. Қолаверса ахлоқ ижтимоий ҳодиса бўлиб, у айнан ҳар бир шахснинг эмас бир гуруҳнинг ижтимоий-психологик мўлжалларини йиғиндисини ифодалайди. Машҳур ҳуқуқ файласуфи Ҳарт ҳуқуқ ва ахлоқ муносабатларини шарҳлар экан, гарчи уларни мустақил ва автоном деб айтса-да, ахлоқ доим ҳуқуқнинг мазмунини белгилаб, унинг олий мақсадларини тушунтиришини айтган[1]. Шунингдек, ҳуқуқ файласуфи Ж.Бентам ҳамда Р.Дворкинлар ҳам ахлоқнинг ҳуқуқни суғориб туриши ва унинг муҳим асоси эканини таъкидлаган[2].

Олим Р.Ҳинде эса ахлоқнинг ижтимоийлигини инсон табиатининг ҳам маҳсули деб ҳисоблаб, ҳар бир инсоннинг психологияси, ишончи ва ижтимоий қадриятлар, эътиқод ва бошқа маданий ҳодисалар таъсирида вужудга келадиган барқарор институт сифатида кўради[3].

Шунга кўра ҳар бир жамият ўзининг анъаналари ва маданиятидан келиб чиқиб ўз қадриятларини, хусусан ижтимоий ахлоқни ҳимоя қилади, унинг барқарорлиги ҳамда аниқлигини сақлашга интилади. Зеро, ахлоқ ҳам қадриятлар йиғиндиси бўлиб, у жамият

учун мўлжал-маёқ вазифасини ўтайди. Унинг тарозиси бошқа қоидаларга ҳам таъсир қилади ва бутун ҳуқуқ мазмунини ҳам ғалвирдан ўтказди.

Шундай экан ижтимоий, яъни жамиятнинг умумий ахлоқига қарши қаратилган қилмишлар ижтимоий хавfli деб ҳисобланиб, жиноят қонуний билан кўриқланади. Ўзбекистон Республикаси ҳам жамият ахлоқига қарши бир нечта қилмишнинг жинойлиги Жиноят кодексида белгилаган бўлиб, ушбу тадқиқотда нисбатан кўпроқ содир этиладиган кўшмачилик қилиш ҳамда фоҳишахона сақлаш жиноятининг жиноят-хуқуқий ҳамда криминалогик жиҳатлари ҳақида сўз юритамиз. Фоҳишахона сақлаш ва кўшмачилик жамият ахлоқини емирибгина қолмай, турли тери таносил касалликлари тарқалиши, гиёҳвандлик ва зўравонликнинг авж олиши, алларнинг хуқуқ ва эркинликлари бузилиши ва одам савдоси каби оғир хуқуқий ва ижтимоий оғир оқибатларни келиб чиқишини рағбатлантиради, уларга шароит яратади. Ҳар бир жамият ўз ахлоқий қадриятларини барқарорлаштириш, турли кескин ва олдиндан кўриб бўлмайдиган пароканда қилувчи ижтимоий зўриқишларга йўл қўймаслик учун жамият ахлоқини кўриқлайди[4].

Қадимдан фоҳишабозлик ва уни ташкил этиш қаттиқ қораланган. Марказий Осиё худудида ислом хуқуқи амал қилган даврларда фоҳишахона сақлаш ва кўшмачилик ҳам фоҳишабозлик каби ҳад жазоси белгиланадиган оғир жиноят ҳисобланган[5]. Ислом хуқуқи бу жиноятларга 100 дарра уриш жазосини назарда тутиб, бу қилмишларнинг исломдан эмаслиғни уқтиради. Кейинроқ совет хуқуқи ва ахлоқи ҳам фоҳишабозлик, кўшмачилик каби қилмишларни кескин қоралади ҳамда совет даври жиноят қонунларининг барчасида ушбу қилмишлар жиноят сифатида эътироф этилди[6].

Ахлоққа қарши жиноятларнинг ушбу тури алоҳида мунозара мавзуси бўлиб, у кенг ижтимоий-иқтисодий ҳамда криминалогик мазмунни қамраб олади. Яъни, оғир ижтимоий-иқтисодий шароитдан келиб чиқадиган фоҳишахона сақлаш ва кўшмачилик қилмишлари жамият ахлоқига хавф туғдирибгина қолмай, бошқа бир қанча оғирроқ жиноятлар, масалан гиёҳвандлик воситалари савдоси, одам савдоси, жинойий гуруҳ тузиш, товламачилик, одам ўлдириш каби бошқа оғир ва ўта оғир жиноятларнинг детерминанти ҳам ҳисобланади[7]. Айни шу криминоген хусусияти билан кўшмачилик ва фоҳишахона сақлаш жинояти алоҳида криминалогик аҳамиятга ҳам моликдир.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 131-моддаси кўшмачилик қилиш ва фоҳишахона сақлаш жиноят таркибини назарда тутди. Мазкур жиноят объекти жамиятда ўрнатилган ахлоқ нормалари бўлиб, кўшмачилик ва фоҳишахона сақлаш жамият ахлоқини емириб, умумий қадриятларини қадрсизлантиради. Гарчи фоҳишабозликнинг ўзи жиноят ҳисобланмаса-да (маъмурий хуқуқбузарлик ҳисобланади), уни ташкил этиш, фоҳишахона очиш ва сақлаш, унда воситачилик қилиш (кўшмачилик) каби ҳаракатлашни ўз ичига олган қилмишлар ижтимоий хавfliдир. Фоҳишабозлик қонунийлаштирилган давлатларда ҳам ноқонуний шаклда фоҳишахоналар ташкил этиш тақиқланади, кўплаб мамлакатларда эса бу жиноят ҳисобланади.

Ушбу қилмишнинг объектив томонини махсус турар жой (ёки нотурар жой)да фоҳишабозлик билан шуғулланишни ташкил этиш, унга бошқа шахсларни жалб қилиш ҳамда унда воситачилик қилиш ҳамда ушбу фоҳишахона фаолиятини олиб бориш

қилмишларини қамраб олади. Бунда воситачилик (қўшмачилик) 131-модда биринчи қисмида, фоҳишахона ташкил этиш эса иккинчи қисмида назарда тутилган. Қўшмачилик қилиш жинсий алоқа қилиш учун шахсларни учраштириш, уларни ўзаро муолқот қилиш ва фоҳиша хизматини кўрсатишга воситачилик қилишни, бунда турли усуллар (интернет тармоғидан фойдаланган ҳолда, бевосита шахсан ёки алоқа воситаларидан фойдаланган ҳолда)да юқоридаги шахсларни топиш ва ўзаро муносабатларига шароит яратиш каби ҳаракталарни ўз ичиқга олиши мумкин. Бунда мотив ғараз ёки бошқа паст ниятлар бўлади. Фоҳишахона сақлаш эса аниқ бир физик майдон (турар ёки бошқа мақсаддаги жой, бино, хона ва ҳк.)да фоҳишалик хизматларини кўрсатишни ташкил этиш, бу хизматни кўрсатувчи шахсларга, шунингдек жинсий алоқа қилиш учун шароитлар яратиш ва ташкил этиш ҳамда бу фаолиятни доимий бошқариб боришни ўз ичига олади. Субъектив томони тўғри қасд бўлиб, уни содир қилишда шахс доим ўз қилмиши мазмуни ва оқибатини тушунади.

Аввало таъкидлаш лозимки, қўшмачилик ҳамда фоҳишахона сақлаш юқори даромад келтирувчи саноат даражасига етган ҳодисадир. Европа парламенти маълумотиغا кўра тизимли ташкил этиладиган фоҳишахоналардан дунёда йилига 186 млрд даромад кўрилади ва ушбу пулларнинг 70%дан ортиғи жинсий хизмат кўрсатувчиларнинг эмас, қўшмачи ва фоҳишахона ташкилотчиларнинг ҳисобига кетади[8]. Ва 50% ҳолатларда фоҳишалик қилувчилар ушбу ишга мажбурланади, эксплуатация қилинади, уларнинг ҳуқуқлари мунтазам бузилади, фоҳишалик билан шуғулланувчиларнинг 44%ига нисбатан доимий уларга нисбатан зўравонлик содир этилади[9]. Шу билан бирга, фоҳишахона сақлаш, қўшмачилик ва фоҳишабозликка доир ҳуқуқбузарликлар жуда мураккаб иқтисодий ва ижтимоий характерга эгадир. Энг қадимги касб деб ҳисобланадиган ушбу соҳа деярли доим қашшоқлик, зўравонлик ва тоқатсизлик меваси деб кўрилади. Унга қарши кураш ҳам шу қадар мураккаб бўлиб, шунчаки жазолашнинг ўзи билан енгиб бўлмайди.

Шунингдек, ушбу жиноятларнинг асосий қисми одатда латентлигича қолиб кетади, кам ҳолатлардагина очилади ва одил судловга тортилади. Суд амалиёти қўшмачилик жиноятининг мазмуни ва криминологик хусусиятларини аниқроқ ўрганиш имконини беради. Масалан, Урганч суди томонидан кўрилган 1-2201-2401/23-сонли жиноят ишида судланувчи 2023 йил 23 декабр куни “мижоз”га 300 минг сўм эвазига жинсий алоқа қилиш учун қиз топиб беришга келишиб, пулларни олган. Суд ҳукмидан англашиладики, ушбу нарх қиз томонидан кўрсатиладиган жинсий алоқа учун хизматни ҳам ўз ичига олади. Кўринадики, бу ерда пул миқдори кам бўлиб, судланувчи ҳамда у топиб берувчи қизнинг иқтисодий-ижтимоий аҳволини ҳам тушунтиради. Судланувчи 36 ёшли, уч нафар фарзанди бор ва оиласидан ажрашган ишсиз аёл. Яна бир бошқа 1-1612-2301/1-сонли жиноят ишида ҳудди шундай қўшмачилик иши Янгиқўрғон туманида содир этилган, унда судланувчи 100 000 сўм эвазига жинсий алоқа учун қиз топиб беришга келишган. Бу ҳолатда ҳам судланувчи ишсиз, даромадсиз, 3 нафар фарзанди бор аёлдир. [10]

Қўшмачилик ва фоҳишахона сақлаш жиноятининг айрим криминологик жиҳатлари, масалан, жиноят содир этувчи шахсияти, сабаблари ва шарт-шароитлари таҳлили шуни кўрсатадики, бу жиноятга қарши курашиш жиноят-ҳуқуқий эмас

ижтимоий-иқтисодий механизмлардан бошланиши талаб этилади. Ушбу жиноят содир этувчиси типик шахси бу 30-40 ёшлардаги ишсиз, даромадсиз, касб-ҳунарсиз аёл кишидир. Аёллар таълими, уларни иш билан таъминлаш сифати ошиши билан бу каби иллатларни камайтириш ҳисобига ушбу жиноятнинг асосий шарт-шароитларини бартараф этиш ва жиноят сони камайишига эришиш мумкин.

Айрим адабиётлар фоҳишабозликнинг нолегаллиги ҳам қўшмачилик ва фоҳишахона сақлаш, уни ташкил этиб бошчилик қилишга алоҳида шахслар жалб қилиниши ҳамда жиноий гуруҳлар тузилишига шароит яратишини айтишади[11]. Фоҳишабозликнинг энг қадимий фаолият экани ва унинг йўқ қилиниши имокнсизлиги, умумий инсон ҳуқуқлари нуқтаи назаридан шахсларга жинсий алоқани чеклаш ва назорат қилиш мантиқсизлиги нуқтаи назаридан қаралса, мазкур адабиётлар фоҳишабозликни қонунийлаштириш ва уни назорат қилиш мумкин бўлган, аниқ талабларга бўйсунадиган, доимий назорат қилинадиган фаолиятга айлантириш таликлифлари ҳам мавжуд. Бунда, табиийки, қўшмачилик ўз-ўзидан легаллашади ва ушбу бизнеснинг менежменти сифатида тушунилади. Ушбу фикрни илгари сурувчилар, шу жумладан олимлар С.Ҳаркот, О'Коннорларнинг тадқиқотлари фоҳишабозликни легаллаштириш соҳанинг энг муҳим хавфларини камайтиради, яъни жиноий уюшган гуруҳлар ташкил этилишини, аёлларнинг қуллиги ва зўравонликларни, энг муҳими жамият соғлигига зарарларни анча камайтиришини кўрсатади. Яъни, соғлик назорати имокни бўлганлиги оқибатида, турли таносил касалликлари хавфи анчагина камайгани кузатилади[12]. Германия, Туркия, Греция, Нидерландия, Дания каби мамлакатлар фоҳишабозликни легаллаштирган.

Шу билан бирга, ушбу қонунийлаштиришнинг нотўғрилигини таъкидловчи тадқиқотлар ҳам бор. Масалан, социолог С.Жефрейс тадқиқотлари фоҳишабозликни легаллаштириш кўзланган мақсадларга етиш имконини бермаган ва олим бу фикрни хатолигини айтган [13]. Унга кўра фоҳишабозликни қонунийлаштириш на аёллар камситилиши ва на соғликни сақлаш бўйича ижобий натижа бермаган, аксинча жамият ахлоқини пасайтириб, ушбу соҳага боғлиқ бутун бир институтни вужудга келтирди, холос. Яна бир жиҳати, бу вазиятда декриминализация ва қонунийлаштириш мазмунини фарқлаш лозим. Яъни, тадқиқотлар фоҳишабозлик ва у билан боғлиқ қилмишларни ҳуқуқбузарлик деб ҳисоблаш ҳамда уни бутунлай қонунийлаштиришдан фарқлидир. Масалан, АҚШнинг кўплаб штатларида бу соҳа қонуний бўлиш билан бирга, тегишли рўйхатдан ўтмасдан шуғулланиш ҳуқуқбузарлик ҳисобланади.

Ҳуқуқий, криминологик ва социологик тадқиқотлар фоҳишабозлик ҳодисасини турли қисмларга ажратиб, унга қарши курашиш ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишга оид бир қанча муҳим стратегиялар тақдим этади. Бу, энг аввало, аёлларнинг таълими ва иш билан бандлиги, ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини таъминлашни тақозо этади. Бу қўшмачилик ва фоҳишахона сақлашнинггина эса, бутун фоҳишабозлик ҳодисасини кескин пасайтиради[14]. Кейинги умумий ҳуқуқий ва криминологик чоралар, профилактика, жазо муқаррарлиги, ҳуқуқий тарғибот каби анъанавий чоралар ҳам муҳимлигини унутмаслик лозим. Қолаверса, тан олиш керакки, ҳозирча мавжуд ҳар қандай ҳуқуқий-криминологик чоралар фоҳишабозлик ҳеч қаерга ғойиб бўлиб қолмайди ва уни назорат қилиш ва жамият ахлоқини муҳофаза этишнинг

янги механизмларини топиш заруриятини истисно қилмайди. Шу сабабли, ҳуқуқ, иқтисодиёт, социология ва криминологияга оид тадқиқотлар орқали янги ва самарали чоралар ишлаб чиқиш бугунги фаннинг олдида турган муҳим вазифа бўлиб қолмоқда.

References:

1. Hart, Herbert Lionel Adolphus, and Leslie Green. The concept of law. oxford university press, 2012.
2. Dworkin, Ronald. Law's empire. Harvard University Press, 1986.
3. Hinde R. A. (2004). Law and the sources of morality. Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences, 359(1451), 1685–1695. <https://doi.org/10.1098/rstb.2004.1542>
4. Immordino, Giovanni, Maria Berlin, Francesco Flaviano Russo, and Giancarlo Spagnolo. "Prostitution and Violence: Evidence from Sweden." (2020).
5. Yilmaz, Fikret. "The line between fornication and prostitution: the prostitute versus the 'subaşı' (police chief)." Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 69, no. 3 (2016): 249–64. <http://www.jstor.org/stable/43957467>
6. Янина И. Ю. (2019). Общественная нравственность в системе объектов уголовно-правовой охраны: понятие и классификация. Судебная власть и уголовный процесс, (4), 96-101.
7. Алихаджиева Инна Саламовна, & Меркурьев Виктор Викторович (2016). К криминологическому определению и классификации преступлений, связанных с проституцией. Всероссийский криминологический журнал, 10 (4), 750-760.
8. Европа Парламенти маълумоти, 2015, <https://www.europarl.europa.eu/studies/>
9. Berlin, Maria Perrotta, Giovanni Immordino, F. Russo, and G. Spagnolo. Prostitution and violence. Working Paper, 2019.
10. Янгиқўрғон туман судининг 2024 йил 17 январдаги -1612-2301/1-сонли жиноят иши бўйича ҳукми, <https://public.sud.uz/report/CRIMINAL>
11. Чилингаров, К. В. (2011). Основания и принципы криминализации преступлений против общественной нравственности. Общество и право, (4 (36)), 200-202.
12. Harcourt, C., O'Connor, J., Egger, S., Fairley, C. K., Wand, H., Chen, M. Y., & Donovan, B. (2010). The decriminalisation of prostitution is associated with better coverage of health promotion programs for sex workers. Australian and New Zealand journal of public health, 34(5), 482-486.
13. Jeffreys, S. (2003). The legalisation of prostitution: A failed social experiment. Women's Health Watch Newsletter, 64, 8-11.
14. Cunningham, S., & Shah, M. (Eds.). (2016). The Oxford handbook of the economics of prostitution. Oxford University Press.
15. S.S.Niyozova. Prevention of Crime in the Family and the Role of Victimology in the Republic of Uzbekistan. International Journal of Advanced Science and Technology Vol. 29, No. 3, (2020), p. 3962.
16. Niyozova, S.S. (2020). The role of the victim in crimes committed by the violence of the person. Electronic Journal of Legal Research, 2 (5).